

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Качуровський О. П.,

аспірант кафедри політології та філософії імені Сергія Коновала

Західноукраїнського національного університету

ORCID ID: 0000-0003-0460-9393

oma132@ukr.net

Досліджено особливості політичного режиму України в умовах повномасштабної війни. Проведено аналіз специфічних змін у функціонуванні політичної системи країни, що спричинені критичними умовами військового стану. Описано вплив війни на трансформацію політичного режиму, особливо зроблений акцент на посиленні централізації державного керівництва, проблемі збереження демократичності управління, прозорості діяльності політичної влади, питанні верховенства права та захисту прав людей. Ключовий вектор дослідження пов'язаний з пошуком балансу між забезпеченням дієвості державного урядування і дотриманням демократичних орієнтирів протягом війни. Проаналізовано трактування поняття «політичний режим» та його характерні особливості. Запропоновано авторське визначення терміну «політичний режим» з урахуванням різних теоретичних підходів. Окреслено зв'язок між демократичною трансформацією суспільства і реалізацією демократичного транзиту політичного режиму. Визначено роль демократичних перетворень для консолідації нації в екстремальних обставинах життя держави. Звернено увагу на необхідність національної консолідації в період масштабної війни з агресивним окупантом для зміцнення національної безпеки країни. Охарактеризовано політичний режим в контексті розгляду рівня підтримки демократичних принципів в Україні на основі аналізу результатів сучасних досліджень. Одержані висновки демонструють траєкторію здійснення демократичних трансформацій та рекомендації щодо утвердження демократичних принципів адміністрування. Це спонукає нас проаналізувати специфіку політичного режиму модерної України в умовах повномасштабної війни.

Ключові слова: політичний режим, трансформація, перетворення, політична трансформація, демократична трансформація, демократичний транзит, демократизація, демократія, авторитаризм, тоталітаризм.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена потребою детального вивчення специфічних рис політичного режиму України у воєнний період, що допоможе розширити не лише наукове розуміння цього питання, але й сприятиме створенню практичних пропозицій для формування гармонії між дієвим державним керівництвом і захистом демократичних принципів.

Питання функціонування політичного режиму сучасної України виступає однією з основних тем політологічних досліджень, тому що режим набуває унікальних особливостей в умовах повномасштабної війни. Війна вплинула на всі сфери життя суспільства, примусила державну владу пристосувати політичні процеси, правову систему і принципи керівництва до критичних умов надзвичайної ситуації. З однієї сторони, це спричинило зростання централізації державного управління, а з іншого боку поставило на порядок денний проблематику демократичності, підзвітності влади і захисту прав людини.

Результатом трансформації політичного режиму України повинно стати закріплення демократичних механізмів управління, що створить умови для забезпечення верховенства права, прозорості державної влади і дотримання поваги до прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз проходження трансформації політичного режиму сучасної України є ключовою та завжди дискусійною темою у межах вітчизняного політичного простору. Їй приділяється значна увага в працях таких політологів як от: С. Вонсоновича, Г. Зеленько, А. Ганжа, Г. Куца, Ю. Мацієвського, М. Требіна та О. Фісуна.

Становище перебігу демократичних перетворень в Україні є основною метою вивчення в наукових роботах вітчизняних учених, серед котрих необхідно згадати: В. Горбатенка, М. Головатого, А. Колодій, Л. Латигіну, М. Михальченка, Г. Мурашина, В. Погорілка, Ф. Рудича, О. Скрипнюка.

Мета статті – проаналізувати особливості політичного режиму України в умовах повномасштабної війни, беручи до уваги сучасний стан дослідження теми трансформації політичного режиму у науковій літературі.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні не існує єдиного визначення терміну «політичний режим». Поняття «політичний режим» походить від латинського слова *regimen*, тобто вектор, напрям, правитель. Він зародився в західній літературі ще в XIX столітті, а у звичний науковий вжиток увійшов опісля Другої світової війни. Політичний режим означається як сукупність методів і прийомів, завдяки яким господарюючий політичний клас (чи набір класів) організовує своє урядування, застосовує засоби для впливу влади на життя суспільства. У такий спосіб, політичний режим є передумовою політичного функціонування суспільства, певним середовищем, яке домінує в суспільстві в певний період історичного розвитку (Рудич, 2011, с. 3).

У «Енциклопедії політики і права» запропоновано таке трактування поняття «політичний режим»: «(франц. *regime*, лат. *regimen* – управління) – сукупність політичних відносин, інструментів, методів, важелів діяльності державної влади, форм і правил побудови відносин державно-владних структур із суспільством (Горбатенко, Мироненко, 2024, с. 562).

«Кембриджський словник» (Cambridge Dictionary) подає дещо інше означення, як певного способу функціонування або організації політичної системи; певне урядування, або система чи метод управління; спосіб або система правління чи урядування (Cambridge Dictionary, Dictionary.com, 2025).

«Словник української мови» містить своєрідну дефініцію цього терміну, як державного ладу, способу правління, який встановлює принципи необхідні для забезпечення функціонування політичної системи (Словник.ua, 2025).

«Історичний словник термінів та понять з Історії України» пропонує таке тлумачення: політичний режим – це є наукова категорія, що означає шляхи, інструменти й методи застосування політичної влади, сприяє об'єктивній оцінці сутнісних характеристик держави, тому що в межах єдиної форми правління на різних етапах її становлення політичне життя здатне суттєво трансформуватися у відповідності до своєї специфіки (Histua.com, 2025).

«Політологічний словник» описує термін «режим політичний», як сукупність практично вживаних (на відміну від формальних) засобів і прийомів політичного управління, які формують особливості взаємовідносин між публічною владою і громадянським суспільством, що визначає рівень захисту прав людини (Левчук, Богатчук, 2015, с. 33).

Г. Шипунов інтерпретує політичний режим, як «спосіб функціонування політичної системи, який забезпечує регуляцію її роботи та виявляється у вигляді сукупності найбільш типових для цього суспільства способів організації та функціонування основних політичних інститутів, комплексу методів та засобів (у тому числі ідеологічного порядку), що використовують органи влади для впливу на підвладних, а також системних принципів, на які вони при цьому опираються, які оформляють та структурують реальний процес взаємодії держави, суспільства, особистості, відображаючи тим самим фактичний стан конкретних політичних відносин, прав та свобод громадян, ступінь їхньої політичної активності, стан законності» (Шипунов, 2006, с. 241).

О. Євтушенко розглядає політичний режим в рамках політичної системи, як спосіб характеристики політико-владних взаємовідносин між тими, хто править і тими хто підпорядковується (Євтушенко, 2016, с. 13).

М. Требін характеризує політичний режим, як сукупність поширених методів функціонування ключових інститутів влади, застосованих ними ресурсів і важелів до примусу, які специфікують і структурують практичну взаємодію держави з суспільством (Требін, 2009, с. 114).

Ю. Мацієвський трактує політичний режим, як сукупність інструментів і методів, завдяки яким застосовується політична влада (Мацієвський, 2005, с. 18).

О. В. Лазоренко та О. О. Лазоренко пропонують таке тлумачення: політичний режим – це набір взаємопов'язаних між собою елементів (культурних, правових, соціально-економічних і політичних), які вказують на те, яким чином застосовується політична влада (Лазоренко, Лазоренко, 1996).

На нашу думку, політичний режим – це динамічна модель реалізації політичної влади, яка визначає домінуючі механізми організації, взаємодії та контролю у трикутнику взаємовідносин між державою, суспільством та індивідом. Іде мова не тільки про формальні інструменти адміністрування та можливості для впливу (правові, адміністративні, ідеологічні), але й про реальний тип політичної комунікації, ступінь політичної залученості суспільства та рівень забезпечення свобод.

Історія людського розвитку (європейської цивілізації) наявно демонструє, що домінуючою динамікою прогресу є поетапна демократизація суспільного життя. Це відбувається поперемінно, то

з «припливами» то з «відпливами», але все ж у напрямку від тоталітаризму через авторитаризм до демократії та утворення стабільної правової держави з сильним впливом громадянського суспільства (Рудич, 2011, с. 4).

У праці «Політичний порядок у мінливих суспільствах» С. Гантінгтон наголошує, що політична стабільність і суспільний розвиток значною мірою пов'язані з рівнем інституалізації. Це зв'язано і з процесом національної консолідації, тому що дієві, високорозвинені інституції здатні посприяти згуртуванню нації та формуванню спільної ідентичності. Науковець констатує, що найсуттєвіша відмінність між державами проявляється не в їхній формі правління, а в рівні їхньої контрольованості. Відмінності між демократичними і диктаторськими державами не настільки суттєві, ніж між країнами, політичне життя яких базується на консенсусі, консолідованості, легітимності, контрольованості, ефективності, соціальній стабільності, та тими політичними утвореннями, для яких неприйнятні такого роду характеристики [Huntington, 2006, с. 20].

У цьому ключі важливо згадати три основні складові аспекти державної стабільності, які Ф. Фукуяма виділяє у праці «Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції». Автор наголошує на необхідності забезпечення таких компонентів: переважання верховенства права, наявності відповідальності уряду (його звітності) та створення ієрархічної структури влади. Гармонійна взаємодія цих складових і мінімальний рівень згуртованості політичних еліт формують передумови для якісного розвитку держави у демократичному напрямку, що сприяє процесам консолідації нації [Fukuyama, 2014, с. 9].

Сучасний стан України, як констатують майже всі науковці, детермінований здійсненням трансформаційних процесів як у державному вимірі, так і на суспільному рівні при існуючій загрозі зі сторони небезпечного агресора (Бабенко, 2025).

О. Фісун досліджує дані трансформації застосовуючи концепцію «неопатрімоніалізму», констатуючи, що інструменти здійснення влади в Україні завжди містять у собі патрон-клієнтські взаємовідносини. А. Ганжа розглядає період 2010–2015 рр. також використовуючи неопатрімоніальний підхід. Г. Куц окреслює наслідки впливу двох Майданів (2004 і 2014 рр.) на зміну режиму в Україні, займаючись вивченням характерних особливостей режимів В. Ющенка та В. Януковича. Г. Зеленько вживає для проведення визначення еволюції політичного простору в Україні терміном «криза політичного розвитку». На її думку, наша країна, знаходившись наприкінці 1990-х рр. у такого роду кризі та не змігши зробити відповідний перехід до консолідованої демократії зупинилася на певному етапі. З того часу прослідковується переважання специфічних рис гібридного режиму. М. Требін стверджує, що умови пострадянських трансформацій є відмінними від досвіду держав ЦСЄ, внаслідок цього, іншими є і результати. Деструктивний політичний та культурний вплив радянського окупаційного режиму провокує накопичення значних перепон для здійснення ефективного демократичного управління (Пашков, Хомерікі, 2023, с. 136–137).

В. Томахів констатує, що під час знаходження України в СРСР стартував процес трансформації, тобто переходу від тоталітаризму до демократії. У політології такого роду процеси описують застосовуючи термін «транзит», «перехід», «трансформація». Вони охоплюють зміни в усіх сферах суспільного життя, насамперед у політичній. Фундаментом таких метаморфоз є трансформація політичного режиму (від тоталітарно-автократичного до демократичного) (Томахів, 2014, с. 336).

Після Революції гідності в українському суспільстві прослідковується суттєве суспільне схвалення демократичного державотворення. Одним із індикаторів демократичної підтримки є низький рівень попиту на ультраправі радикальні політичні партії, а також високий запит на інтеграцію в ЄС. ЄС значною мірою сприймається як «рольова модель», що ототожнюється з цінностями прав людини, верховенства права, миру, економічного процвітання та індивідуальних свобод (Terzyan, 2020, с. 189).

Сьогодні у публічному дискурсі постає актуальне запитання, а чи буде Україна прямувати до позитивної демократичної трансформації, загальної відмови від бездумного нагромадження матеріальних благ (це викликає ще більше розділення суспільства на багатих і бідних без превалювання середнього класу), чи відбудеться перехід від кількісного зростання на користь інтенсивного розвитку через зміну якості виробництва та використання новітніх технологій. Лише в такому випадку держава зазнаватиме ефективних трансформацій як цілісний організм, тобто на її території з'явиться можливість заможного жити не лише групі вибраних, але й всім українським громадянам (Рудич, 2011, с. 5).

Для визначення вектору трансформації політичного режиму в Україні потрібно здійснити аналіз показників демократизації.

Протягом 2023 року Україна підвищила власний показник демократії серед 29 країн Центральної Європи та Центральної Азії. Це є не враховуючи продовження повномасштабної війни і на фоні постійного зменшення рейтингу демократизації на території регіону за попередні 20 років підряд. Це згідно з результатами останнього дослідження «Країни перехідного періоду 2024» («Nations in Transit 2024») міжнародної правозахисної організації «Freedom House» («Дім Свободи»).

У звіті організації зазначено, що з 29 «перехідних» країн у десяти простежується зниження показнику демократичності в 2023 році, проте у п'яти країн позиція покращилася порівняно з попереднім роком. Серед них є Україна, яка отримала 3,43 бали з семи та найкраще зросла по рейтингу. Україна досягла суттєвого прогресу в організації функціонування судових і антикорупційних органів, а крім цього стабільно проводиться розслідування проявів корупції. Враховуючи це Україна досі перебуває в рейтингу держав перехідного періоду (гібридного режиму), тому що показники країн даного списку є у співвідношенні від 3.01 до 4.00 балів. Близько знаходяться такі держави як: Грузія з 3.04 балами, Вірменія (3.07 балів), Молдова (3.14 балів), Боснія та Герцеговина (3.18 балів), Косово (3.29 балів), Угорщина (3.57 балів), Сербія (3.61 балів), Чорногорія (3.75 балів), Північна Македонія (3.79 балів) та Албанія (3.79 балів) (див. табл. 1) (Freedom House, 2024).

Таблиця 1

Результати дослідження: «Країни перехідного періоду 2024» (Freedom House, 2024)

Держави	Рейтинг
Грузія	03.04 бали
Вірменія	03.07 бали
Молдова	03.14 бали
Боснія та Герцеговина	03.18 бали
Косово	03.29 бали
Україна	03.43 бали
Угорщина	03.57 бали
Сербія	03.61 бали
Чорногорія	03.75 бали
Північна Македонія	03.79 бали
Албанія	03.79 бали

«Найбільш яскравим прикладом є прагнення України побудувати стійку демократію, яка протистоїть екзистенційній загрозі з боку Москви. Революція Гідності 2014 року і подальше вторгнення Росії призвели до різкої трансформації системи управління, оскільки старі корупційні системи були викриті та викорінені новими кадрами реформаторів. Повномасштабне вторгнення Москви у 2022 році не тільки не зупинило цей процес, а й посилює його в деяких сферах. У 2023 році уряд Президента Володимира Зеленського зробив кроки щодо підвищення ефективності українських судів та антикорупційних органів, а також продемонстрував успіхи у розслідуванні корупції у судовій системі та армії», – стверджується в звіті організації «Дім Свободи» (Freedom House, 2024).

Висновки. Аналіз дослідження питання політичного режиму у науковій літературі вказує на багатогранність підходів до його трактування. Ми розглядаємо політичний режим як динамічну модель реалізації політичної влади, яка визначає домінуючі механізми організації, взаємодії та контролю у трикутнику взаємовідносин між державою, суспільством та індивідом. Йде мова не тільки про формальні інструменти адміністрування та можливості для впливу (правові, адміністративні, ідеологічні), але й про тип політичної комунікації, ступінь політичної залученості та рівень забезпечення свобод.

Україна знаходиться під впливом значних трансформаційних метаморфоз, які специфікуються ризиками та можливостями для удосконалення механізмів демократичного адміністрування. Ключові особливості функціонування політичного режиму України в умовах війни можна означити через вплив декількох компонентів: реалізація реформи правоохоронних органів, протидія поширенню політичної корупції, а також забезпечення незалежності українських судів (Качуровський, 2024, с. 198).

Політичний режим України в умовах повномасштабної війни характеризується посиленням повноважень виконавчої влади, концентруванням влади у президента та уряду, а також зростанням узгодженості дій між гілками державної влади для підвищення якості оборони країною. Війна змусила керівництво держави тимчасово обмежити окремі права і свободи українців, як-от свободу слова і зібрань, задля забезпечення національної безпеки й зменшення ризиків для дезінформації громадян (що пов'язано з процесом національної консолідації). У той же час міжнародна допомога, бажання інтегруватися до ЄС та НАТО, а також захист демократичних принципів все ще є основними компонентами наявного політичного режиму, що вирізняє його від тоталітаризму.

Однак, тривале збереження надмірної концентрації влади в руках правлячої верхівки після завершення воєнного стану може спричинити виклики для утвердження демократичних механізмів

управління. Подальше обмеження прав людей без відповідного нагляду з боку громадянського суспільства може викликати посилення авторитарних тенденцій керівництва. Сьогодні політичний режим України не можна вважати авторитарним. Не зважаючи на тимчасові обмеження свобод громадян, що спричинені війною, держава займається демократичним розвитком і перебуває в рейтингу держав перехідного періоду (гібридного режиму).

Kachurovskyi O. Features of Ukraine's political regime in conditions of full-scale war

Features of the political regime of Ukraine in the conditions of a full-scale war have been studied. The analysis of specific changes in the functioning of the country's political system caused by the critical conditions of the military state was carried out. The impact of the war on the transformation of the political regime is described, with a special emphasis on the strengthening of the centralization of state leadership, the problem of preserving democratic governance, the transparency of political power, the issue of the rule of law and the protection of people's rights. The key vector of the research is related to the search for a balance between ensuring the effectiveness of state governance and observing democratic guidelines during the war. The interpretation of the concept of «political regime» and its characteristic features are analyzed. An authorial definition of the concept of «political regime» has been proposed, with consideration given to various theoretical approaches. The connection between the democratic transformation of society and the realization of the democratic transit of the political regime is outlined. The role of democratic transformations for the consolidation of the nation in the extreme circumstances of the state's life is determined. Attention is drawn to the need for national consolidation in the period of a large-scale war with an aggressive occupier to strengthen the country's national security. The political regime is characterized in the context of considering the level of support for democratic principles in Ukraine based on the analysis of the results of modern research. The obtained conclusions demonstrate the trajectory of democratic transformations and recommendations for the approval of democratic principles of administration. This prompts us to analyze the specifics of the political regime of modern Ukraine in the conditions of a full-scale war.

Key words: political regime, transformation, converting, political transformation, democratic transformation, democratic transit, democratization, democracy, authoritarianism, totalitarianism.

Література:

1. Бабенко К. А. Конституційні гарантії демократизму політичного режиму в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Шостий апеляційний адміністративний суд*. URL: <https://www.baas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/429-konstitutsijni-garantiji-demokratizmu-politichnogo-rezhimu-v-ukrajini-suchasnij-stan-ta-perspektivi-rozvitku.html>.
2. Енциклопедія політики і права : Наук. вид. / ред.: В. П. Горбатенко, П. В. Мироненко (2024). Київ : Політія, 788.
3. Євтушенко О. Н. (2016). Політичний режим та його роль у регулюванні взаємовідносин суспільства й держави. *Наукові праці. Політологія*. 272, 284, 12–16.
4. Качуровський О. П. (2024). Специфіка функціонування політичного режиму в сучасній Україні. *Сучасні інформаційні технології в освіті і науці* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 29–31 лип. 2024 р. Прага : European Conference, 196–199.
5. Лазоренко О. В., Лазоренко О. О. (1996). Політичні режими: нормативний підхід. *Генеза*. 1(4), 235–244.
6. Мацієвський Ю. (2005). Між авторитаризмом і демократією: політичний режим після «помаранчевої революції». *Політичний менеджмент*. 5, 18–32.
7. Пашков В. О., Хомерікі О. А. (2023). Політико-режимні трансформації в Україні (1991–2019): біг по колу на шляху до демократії. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 1 (56), 135–158.
8. Політичний режим. *Histua.com*. URL: <https://histua.com/slovník/p/politichnij-rezhim>.
9. Політологічний словник / авт.-укл.: Левчук К. І., Богатчук С. С. (2015). Вінниця: Вінн. нац. аграр. ун-т, 40.
10. Режим. Тлумачення із «Словника української мови». *Словник.ua*. URL: <https://slovník.ua/index.php?swrd=%D1%80%D0%B5%D0%B6%D0%B8%D0%BC>.
11. Рудич Ф. (2011). Політичний режим в Україні: спроба політологічного аналізу. *Політичний менеджмент*. 2, 3–13.

12. Рудич Ф. (2011). Політичний режим в Україні: тенденції формування. *Політичний менеджмент*. 5, 3–12.
13. Томахів В. (2014). Трансформація політичного режиму в незалежній Україні: загальні тенденції, особливості дефініцій. *Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє*. 19(1), 336–342.
14. Требін М. П. (2009). Політичний режим як детермінанта рівня правової культури. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2, 113–125.
15. Шипунов Г. (2006). Категорія «політичний режим»: суть та основні підходи щодо визначення. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку* : зб. матеріалів Всеукр. науково-практ. конф., Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 18, 235–242.
16. Fukuyama F. (2014). *The Origins of Political Order: From Prehuman Times to the French Revolution*. Profile Books. London, 576.
17. Huntington S. P. (2006). *Political Order in Changing Societies*. New Haven and London : Yale University Press, 448.
18. Nations in Transit 2024. A Region Reordered by Autocracy and Democracy. *Freedom House*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Freedom_House.
19. Regime. *Cambridge Dictionary*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/regime>.
20. Regime. *Dictionary.com*. URL: <https://www.dictionary.com/browse/Regime>.
21. Terzyan A. (2020). Towards Democratic Consolidation? Ukraine after the Revolution of Dignity. *Open Political Science*. 3, 183–191.

Стаття надійшла до редакції 01.06.2025

Стаття рекомендована до друку 16.06.2025